

Stavba krátkodobých táborů římského vojska (otázka výběru místa a zajímavé doklady těchto struktur z prostředí středodunajského barbarika)

Klíčová slova

Doba římská, římská armáda, pochodové tábory.
Roman Era, Roman army, marching camps.

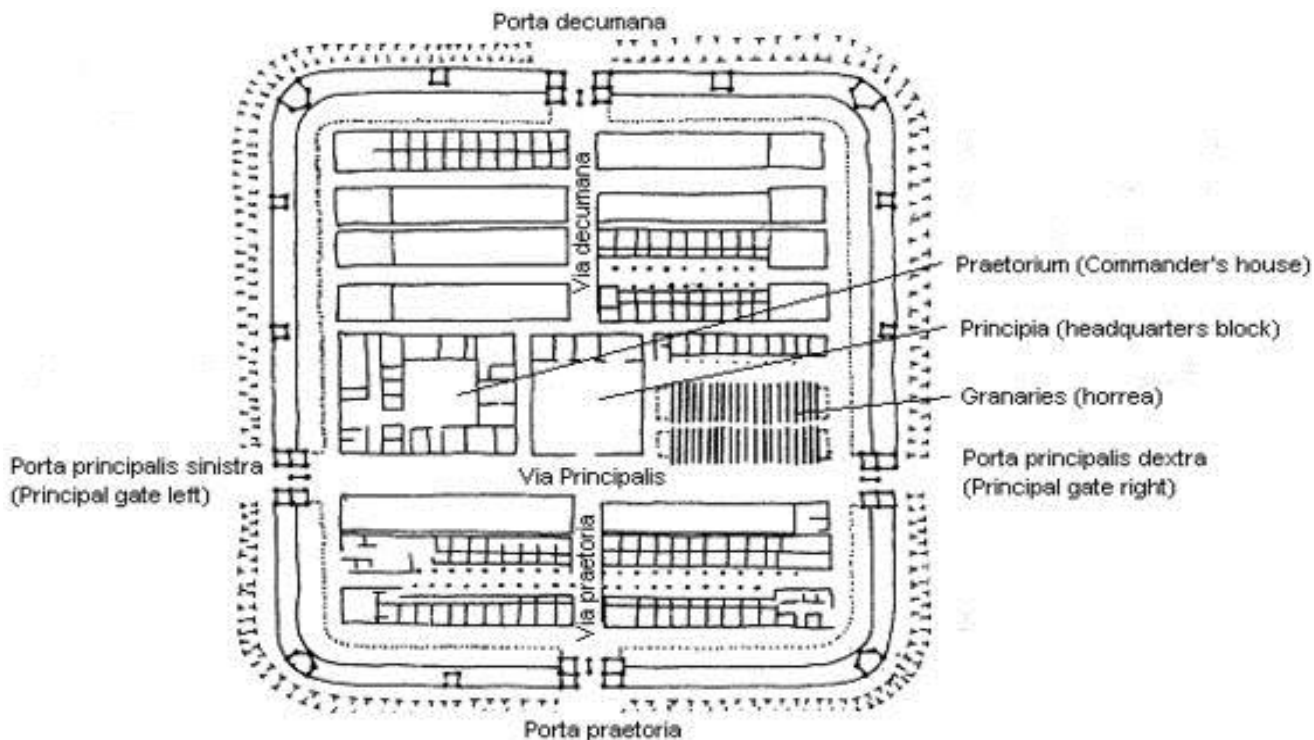
Římská armáda musela provádět průzkumné operace v příhraničním pásmu poměrně intenzivně. Ať již kvůli zmapování terénu nebo průzkumu poměrů mezi obyvateli v barbariku. Ale po těchto drobných expedicích nám prakticky žádné doklady nezůstaly zachovány. U krátkodobých táborů větších jednotek římské armády máme stejný problém. V prostoru krátkodobého tábora nebo v jeho příkopech se nálezy vyskytují poměrně zřídka. Pokud se nějaké předměty naleznou, je velký problém s jejich datováním. Některé předměty se mohly do táborů dostat sekundárně po odchodu římského vojska.

Římští vojáci byli vycvičeni a vyzbrojeni tak, aby při válečném tažení na nepřátelském území urazili kolem 20 km za den a na konci dne postavili opevněný tábor, který jim na noc poskytl ochranu proti nečekaným výpadům protivníka. Vzdálenost, kterou římské jednotky urazily, závisela na členitosti a prostupnosti terénu. Velkým problémem pro větší celky římské armády byla absence zpevněných cest v barbariku. Na našem území se nacházely pouze stezky, které využívalo jen místní obyvatelstvo a trasy takzvané „Jantarové stezky“. Dalším problémem mohla být aktivita protivníků.

Římská armáda byla dobře organizovaná a každý její příslušník měl přesně určené místo, ať už v táboře, na pochodu nebo na bitevním poli. A každý přesně věděl, jaké jsou jeho povinnosti.

Táborová architektura

Za rané římské republiky si armáda žádné pevné tábory nebudovala. Jednalo se převážně o polní armádu, která na svých taženích budovala pouze dočasné pochodové tábory a po skončení válečné sezóny byla armáda rozpuštěna. V pozdější době kdy už byly hranice státu dosti vzdálené od Říma a tažení vyžadovala delší přítomnost vojska, byly tyto pochodové tábory vybaveny jednoduchými stavbami a silnějším opevněním. První dochované popisy pochodových táborů máme od Polybia (Dějiny VI, 27). Z jeho popisu zjišťujeme vnitřní uspořádání vojska kde každá jednotka má určené místo s předem určenými úkoly. Velká změna přichází za vlády Augusta, kdy se armáda stává zcela profesionální. Vznikají stálé tábory legií, převážně na hranicích nebo v neklidných provinciích. Každá legie si stavbu tábora zajišťovala sama. Proto se tábor od tábora v některých drobnostech liší, ale římské vojenství stavitelé vycházeli z jednotného plánu.

Plán tábora s názvy bran, ulic a hlavních správních budov

(zdroj: <http://www.cpat.org.uk/educate/leaflets/romans/romans.htm>)

Opevnění

U pochodových táborů obranu zajišťuje příkop a val s opracovanými dřevěnými kůly (*sudes*), které se daly svazovat do ježků. Val byl zhotoven z drnu a hlíny. U táborů které byly užívány delší dobu, mohla být čelní strana valu opatřena dřevěnou palisádou a později i kamennou hradbou. Věže se u pochodových táborů nebudovaly. Věže se budovaly pouze u táborů s trvalejším charakterem. Věže byly vybudovány v rozích a v pravidelných intervalech podél valu. Vstup do táborů zajišťovaly většinou čtyři brány na které navazovaly dvě hlavní ulice. Tyto ulice se křížily v centru tábora. Podél opevnění vedla *Via Sagularis* která zajišťovala snadný přístup jednotek k opevnění.

U pochodových táborů se vstupy do opevnění nejčastěji zajišťovaly takzvaným *tutulem/titulem*. Jedná se o mezeru ve valu i příkopu. Před touto mezerou je opět vybudovaná část valu a příkopu. Toto opatření mělo zamezit přímému útoku protivníků na mezeru v opevnění. Útok protivníka to mělo rozdělit a zpomalit.

Centuriae

Ubytování mužstva na pochodu bylo zajištěno ve stanech po osmi mužích (*contubernium*). V pevných táborech byli ubytováni v podlouhlých budovách. Vojáci *contubernie* měli v budově k dispozici dvě místnosti. Přední místnost sloužila k úschově výstroje vojáků a v zadní byly umístěny postele a často i otopné zařízení. Podél budovy byla většinou i veranda. Nevíme, jak bylo zajištěno osvětlení zadní místnosti. Dva bloky těchto budov stály zadními stěnami k sobě. Osvětlení tedy zajišťovali zřejmě olejové lampy, ale není vyloučena i přítomnost oken. Jednalo se o nejběžnější stavbu v táboře. Stálo jich tam 60 nebo 64 v případě když byla první kohorta zdvojená. Až dvě třetiny budovy zabíraly místnosti určené centurionovi. Centurionova ubikace nebo stan stál vždy při *Via Sagularis*.

Principia

Budova velitelství se nacházela ve středu tábora a byla tvořena uzavřeným nádvořím s portikem. Hlavní vchod ústil kolmo na *Via Praetoria*. Ze tří stran *Principie* bylo sloupořadí a malé místnosti, které sloužily jako skladiště, zbrojnice nebo jako kanceláře. Čtvrtá strana byla tvořena basilikou. Za ní se nachází místnosti úředníků a svatyně (*aedes*), kde byly uloženy odznaky jednotek a pokladna (*aerarium*).

Praetorium

U pochodových táborů byl stan velitele většinou ve středu tábora. Ve stálých táborech se sídlo velitele nacházelo vedle principie. Měl podobu luxusního domu.

Zřejmě i další vysoce postavení důstojníci jako třeba *Tribun laticlavus* měli své vlastní domy, i když pravděpodobně skromnějšího charakteru nežli velitel legie.

Thermae

Lázeňský komplex neměl v táboře pevně stanovené místo. Často se lázně nacházely poblíž nemocnice, ale mohli být umístěny i mimo tábor samotný. Většinou to byla první zděná stavba v táboře. Mohla to být skromná budova se základním vybavením (*frigidarium*, *tepidarium*, *caldarium*) až po rozsáhlejší komplexy s cvičišti (*palestra*), plaveckými bazény (*natatio*) a dalším zařízením.

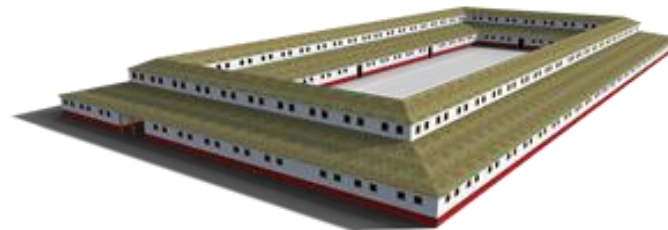
Rekonstrukce lázní z pevnosti Housesteads

(zdroj: <http://www.english-heritage.org.uk/learn/story-of-england/romans/food-and-health/>)

Valetudinarium

Budova nemocnice byla obvykle postavena podle jednotného plánu. V plánu tábora neměla přesně dané místo, ale často byla umístěna v klidnější části tábora, aby byl zajištěn klid pro pacienty. Budova měla centrální nádvoří. Uvnitř se nacházela chodba táhnoucí se po celém obvodu budovy a podél této chodby byly umístěny místnosti pro pacienty.

Je velmi pravděpodobné, že i u pochodových táborů byla vyměřena plocha pro polní lazaret. Z důvodů případných raněných vojáků během tažení.

Rekonstrukce nemocnice, Mušov

(zdroj: http://www.marcomannia.cz/PAGES/Burg_valetudinarium.html)

Horreum

Skladiště potravin stálo převážně na masivních kamenných pilířích. Volné prostory pod podlahou dovolovaly proudění vzduchu a ve stěnách byly pravděpodobně větrací otvory nebo žaluzie. Střecha značně přesahovala daleko od stěn budovy. Těmito opatřeními se zamezovalo vzniku vlhkosti a tím se prodlužovala doba trvanlivosti některých potravin. Nedá se vyloučit i skladování jiného materiálu nežli jen potravin.

Fabricae

Římská armáda byla z velké části zcela soběstačná a v jejích řadách sloužilo velké množství řemeslníků a inženýrů, kteří potřebovali pro svou činnost nějaké zázemí v podobě dílen. Můžeme zde nalézt kovárny, koželužny, truhlárny a třeba i sklárny. Tyto stavby měli různou podobu podle svého účelu nebo možnostem tábora. Na výrobcích z těchto dílen mohl být vyražen kolek legie, která v té době právě sídlila v dané pevnosti.

Římská armáda na pochodu

Římské jednotky vždy na konci každého dne během pochodu na nepřátelském území budovaly opevněný tábor. Stavba tábora vojákům zabrala přibližně pět až šest hodin. Římští vojáci byli vybaveni náradím potřebným ke všem ženijním pracím, které na tažení budou muset vykonávat. Římské krumpáče *dolabry* sloužili k sekání i kopání. Dalším důležitým nástrojem byl nástroj podobný rýči na drny. Každý voják byl zřejmě vybaven i jedním nebo dvěma opracovanými palisádovými kůly, které se umísťovaly na vrcholu hliněného valu. Tvar opracování kůlů může nasvědčovat tomu, že se daly tři kůly k sobě svazovat a vytvořit tak „ježka“, který by byl na opevnění mnohem stabilnější než samostatně stojící kůl. „Ježek“ by ani nemusel být pevně ukotven v zemi jako například samostatný kůl. Pokud by byl odsunut nebo převržen stále tvoří překážku. Ať „ježka“ umístíme jakkoli stále bude pevně stát na polovině svých hrotů a druhá polovina bude čnít do prostoru. Každá *contubernie* byla též vybavená stanem z kozí kůže, který je chránil proti nepřízni počasí.

Rekonstrukce palisádových kůlů (*sudes*)

(zdroj: <http://www.gsr-roma.com/museo/htm/FILE%20MUSEO/LEGIO%20MUSEO.htm>)

Většinu vybavení si vojáci nesli na tyči ve tvaru kříže zbytek jako stan, kůly a další potřebné zásoby byly naloženy na mulu nebo osla. Každá *contubernie* měla přiděleno jedno tažné zvíře. Další zvířata byla určena k přepravě těžkých zbraní legie jako např. balist a katapultů.

Průzkumné jednotky postupující před hlavním tělesem vojska měly za úkol na konci dne nalézt vhodné místo pro utáboření jednotky. Některé lokality pro utáboření mohly být vytipovány ještě před započítím tažení. Pokud byla cesta používána opakovaně, mohly jednotky užívat stejných míst k vybudování tábora.

Římské jednotky postupovaly do nitra nepřátelského území nejčastěji podél říčních toků, které usnadňovaly zásobování pomocí lodí. Zásobování po vodě bylo jednodušší nežli zásobovat jednotky po nezpevněných cestách v barbariku. Tudíž se většina pochodových táborů nachází poblíž většího, splavného toku. Tábory byly budovány na terase nad řekou, aby se zamezilo nečekaným záplavám. Často se nacházel nedaleko nějaký přechod přes řeku. Poblíž tábora se obvykle nachází i nějaký pramen pitné vody. Dobré zásobování vodou bylo důležitým kritériem pro stavbu tábora. Kdyby k římským pozicím dorazil nepřítel a Římané by se museli uchýlit k obraně tábora tak bylo důležité, aby římské jednotky nemohly být odříznuty od zásob pitné vody. Hladina podzemní vody může být dnes zcela odlišná a mnoho pramenů pitné vody dnes nemusí už existovat nebo se mohly objevit nové prameny, které se na těchto lokalitách v dané době nevyskytovaly. Další podmínkou pro umístění tábora bylo, aby se tábor nenacházel pod žádnou terénní vyvýšeninou z toho důvodu, aby je protivník nemohl ostřelovat z výše položených poloh. V blízkosti tábora se musela nacházet i nějaká pastvina pro tažná zvířata. Často se tábory mohly vystavět na důležitých cestách, které využívalo místní obyvatelstvo nebo přímo u jejich osad z důvodů kontroly zdejších „barbarů“.

Po příchodu římské jednotky na místo určené ke stavbě tábora byli, vybráni vojáci k zajištění prostoru proti případným nepřítelům. V případě, že se nepřítel nacházel v blízkosti tábora, bylo k ochraně stavby tábora vyčleněno větší množství mužstva. V první řadě byl vyměřen prostor pro hlavní stan a od tohoto prostoru se zaměřovala plocha tábora. Byly vyměřeny ulice, valy a příkopy tábora. Římané k zaměřování používali přístroj zvaný *groma* skládající se ze svislé tyče, na které byl připevněn vodorovný kříž se zavěšenými olověnými závažími na každém rameni. Během tohoto vyměřování zatím vojáci vyčistili prostor kolem tábora od stromů a náletových křovin. Do prostoru tábora byla umístěna tažná zvířata a vozatajstvo. Povrch vyměřený pro val (*agger*) a příkop (*fossa*) se zbavil drnů, které se využily na zpevnění čelní stěny valu. Na hloubení příkopu a vršení valu dohlíželi centurioni, kteří též kontrolovali předepsanou hloubku, sklon příkopu a výšku valu. Některé jednotky těchto „špinavých“ prací byly zproštěny, například veteráni. Podél opevnění mohly být rozmístěny těžké zbraně legie. Po vybudování obraného perimetru byly vztyčeny stany mužstva. Byly určeny noční hlídky a následujícího dne vojáci sbalili výstroj a výzbroj a mohli pokračovat v cestě.

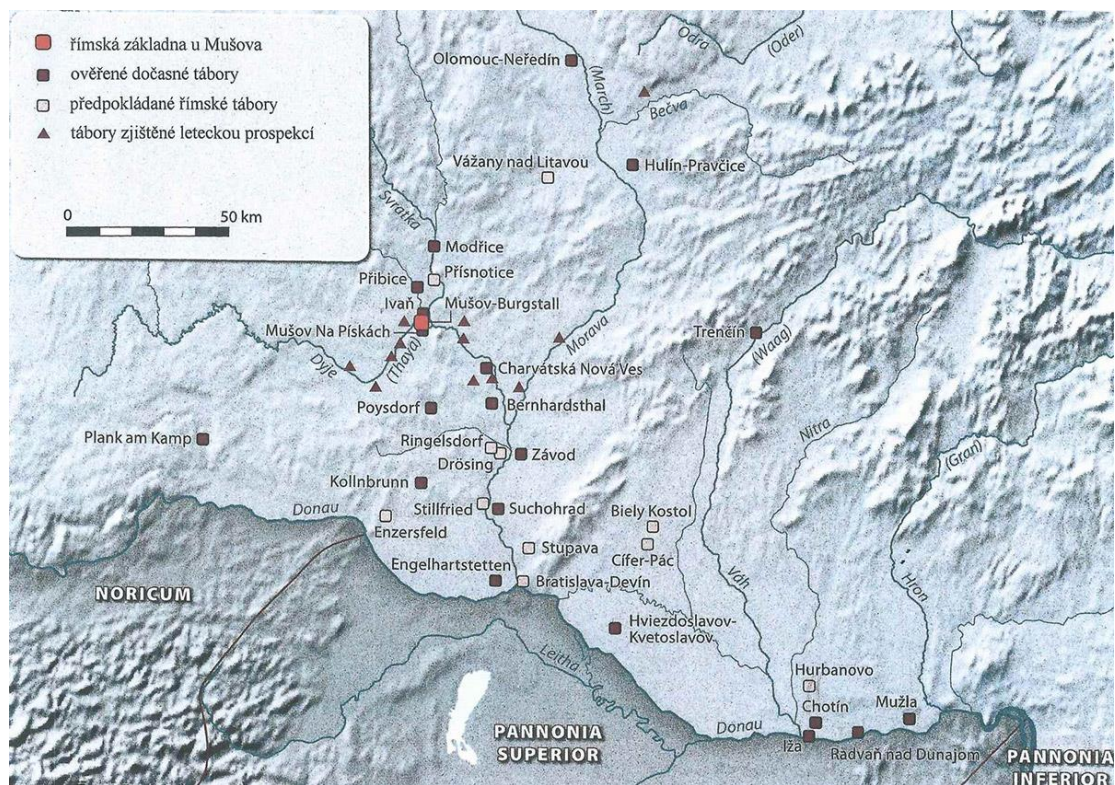

Legionáři při opevňovacích pracích – Trajánův sloup

(zdroj: http://www.trajans-column.org/?page_id=276)

Tábory na Moravě

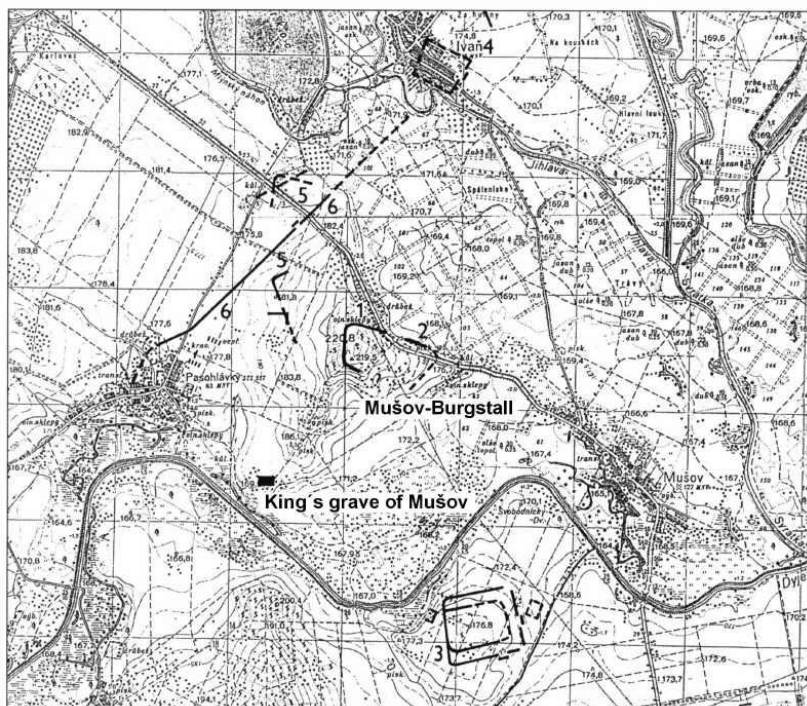
Velmi zajímavou lokalitou na Moravě je oblast kolem bývalé obce Mušov severně od Pálavských vrchů. Dnes je zde vodní dílo „Nové mlýny“. Na poměrně malém prostoru je zde koncentrováno větší množství konstrukcí zbudovaných Římany.

Mapa dochovaných a pravděpodobných táborů na území Moravy a Slovenska

(zdroj: <http://www.rimanevolomouci.cz/cz/stranka/rimske-objekty-na-sever-od-dunaje.html>)

Pro římskou armádu musela mít tato oblast velký strategický význam. Je možné, že se jednalo o zásobovací základnu armády. Zřejmě zde sídlilo i velitelství celého tažení. Kdyby nedošlo ke stažení armády a byla by ustavena nová provincie, je pravděpodobné, že by se z Mušova stalo správní středisko této provincie.

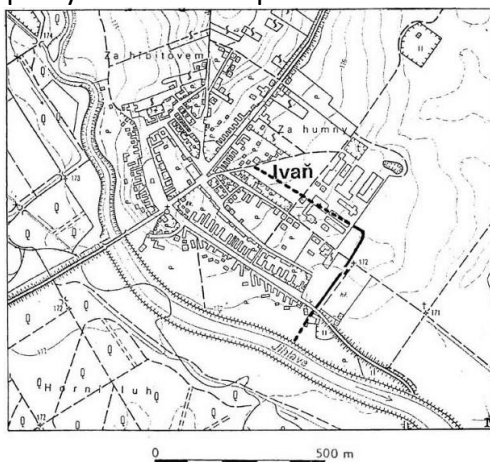

Mapa zobrazující oblast kolem lokality Mušov-hradiště

(Zdroj: <http://www2.rgzm.de/Transformation/Czech/Musov/Obr/Obr1.htm>)

Prostor mezi řekou Dyjí a Jihlavou zajišťuje obranný val o přibližné délce čtyř kilometrů (objekt číslo 6 na mapě). Celý prostor až k soutoku obou řek zabírá něco kolem 9 km². Přibližně ve středu tohoto prostoru se nachází lokalita Mušov-hradiště. Na hradišti se našlo několik zděných staveb (nemocnice, několik obytných budov, lázní, pozůstatky dílen a pravděpodobně i přístavu). Tyto stavby ukazují na plánování delšího užívání vojskem. Zřejmě na tuto lokalitu mířily všechny útvary římské armády a odsud dále pokračovaly dále do vnitrozemí barbarika.

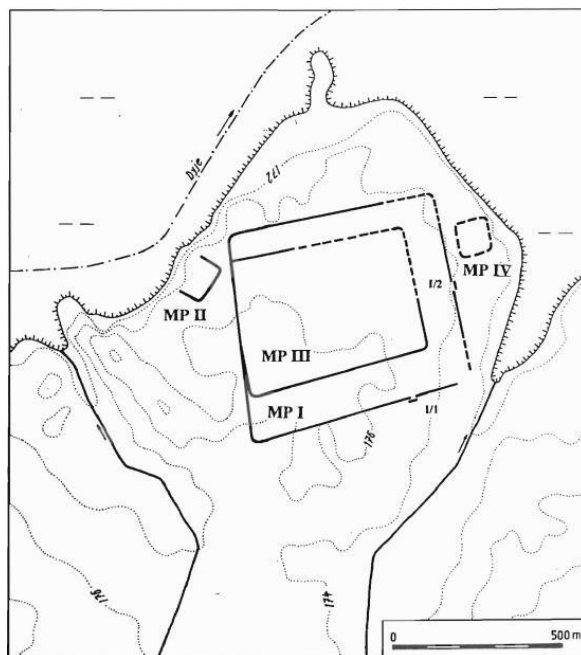
Na severním konci příkopu 6 na severním břehu řeky Jihlavy se nachází tábor u obce Ivaň. Tábor je částečně překryt moderní zástavbou obce, tudíž nebylo možno zjistit přesné rozměry tohoto tábora. Byly nalezeny kúlové jámy, které ukazují na dřevěnou nadzemní stavbu. Ve východním příkopu byl nalezen vstup do tábora s *tutulem*.

Tábor u obce Ivaň

(zdroj: <http://www.rimskelegie.olw.cz/pages/articles/legincz/rimsketaboryvcr.html>)

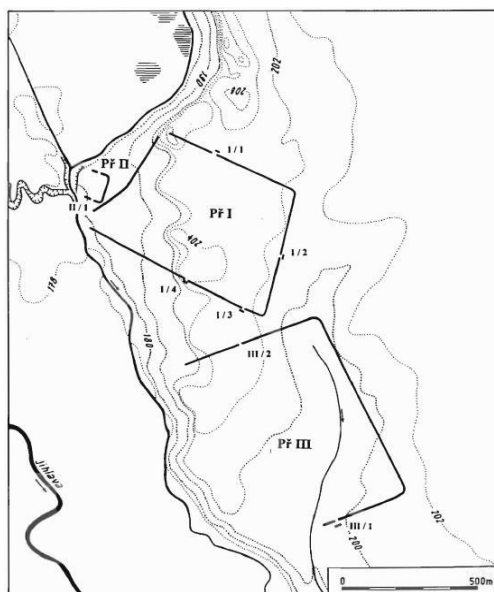
Jižně se nalézala lokalita „Na Pískách“. Zde se nachází v těsné blízkosti čtyři tábory, z toho dva se překrývají. V okolí této lokality se pravděpodobně nacházel brod přes řeku Dyji. Několik táborů překrývajících se, nasvědčuje využití lokality v různých časových horizontech a několik táborů stojících v bezprostřední blízkosti u sebe může naznačovat využití prostoru několika různými jednotkami v jednom čase (např. legie a nějaký druh pomocného sboru). Všechny čtyři tábory se rozprostírají na terase nad Dyjí. Tábor II se dochoval pouze částečně, jeho SZ příkop byl zřejmě vlivem přírodních vlivů zničen. Tábor III kopíruje Z příkop tábora I. U tábora I se podařilo doložit dva vstupy do tábora zajištěné *tutuly*. Tábor VI nebyl potvrzen archeologicky, ale pouze podle rústových příznaků při leteckém průzkumu.

Mapa lokality „Na Pískách“

(Zdroj: <http://www.rimskelegie.olw.cz/pages/articles/legincz/rimsketaboryvcr.html>)

Asi dva kilometry od tábora u Ivaně se nachází lokalita u obce Přibice. Na lokalitě se rozprostírají tři tábory. Všechny tři tábory se nacházejí na levém břehu řeky Jihlavy. Tábory se opět rozkládají na terase nad řekou. Tábor I má značně nepravidelný tvar, objeveno bylo několik bran opatřeno *tutuly* (viz. Obr. Přibice). U tábora II je doložena jen východní hrana. U tábora III se nepodařilo zjistit západní stěnu. Pravděpodobně kopírovala terénní vlnu terasy. Z důvodů působení různých přírodních vlivů se nám tato strana tábora nedochovala. U tohoto tábora se též podařilo objevit brány (viz. Obr. Přibice).

Mapa lokality Přebice

(Zdroj: <http://www.rimskelegie.olw.cz/pages/articles/legincz/rimsketaborvcr.html>)

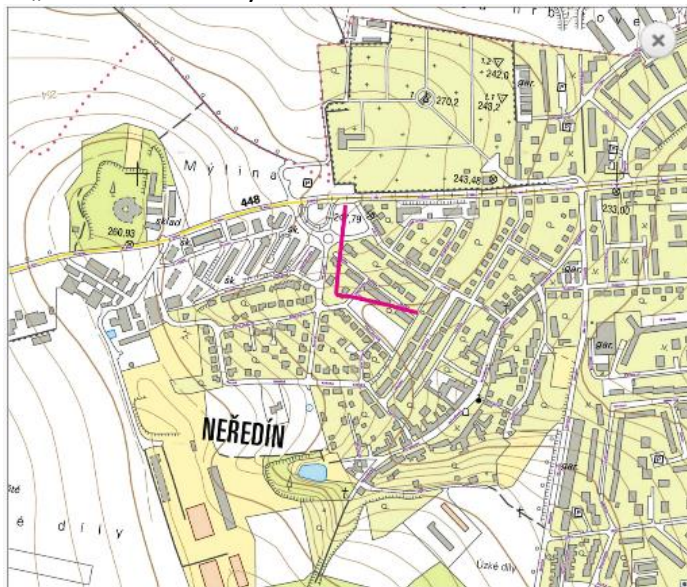
Jeden z největších pochodových táborů na našem území se nachází severně od obce Charvátská Nová Ves, která leží západně od Břeclavi. Objeven byl v 90. letech minulého století pomocí letecké prospekce. Východním směrem se nachází niva řeky Dyje a tvar tábora je ovlivněn tvarem terasy na, které leží. Svou rozlohou a umístěním bran napovídá, že tábor byl zbudován pro dvě legie. Jižní část tábora částečně leží pod zástavbou obce. Na západní straně jsou v pravidelných rozestupech patrné dvě brány s *tutuly*. Zbylé strany nejsou prozkoumány a nejsou dobře patrné ani na leteckých snímcích.

Mapa tábora u Charvátské Nové Vsi

(Zdroj: <http://www.rimskelegie.olw.cz/pages/articles/legincz/rimsketaborvcr.html>)

Nejsevernější nám známí tábor na našem území se nachází v Olomouci-Neředíně. Tento tábor dnes leží kompletně pod zástavbou. Archeologicky se podařilo doložit pouze jihozápadní nároží tohoto tábora. Tábor se nachází západně od řeky Moravy, opět na terase nad řekou. V této oblasti bylo zřejmě poměrně husté germánské osídlení a Římané zřejmě měli důvod tuto populaci kontrolovat. Zřejmě se zde nalézal přechod přes řeku. Olomoucí pravděpodobně také procházela trasa „Jantarové stezky“.

Fialovou čarou naznačen průběh příkopu JZ nároží tábora

(zdroj: <http://www.rimanevolomouci.cz/cz/stranka/tabor-v-neredine.html>)

Další lokalita je Hulín- Pravčice. Tento tábor byl objeven při stavbě dálnice v roce 2006. Jeho rozloha a přesné rozložení není známá. Průzkum lokality proběhl jen v rámci výstavby dané dálnice. Při výzkumu byla objevena brána s *tutulem*, část severního a jižního příkopu. Odhalit se pravděpodobně podařilo i severozápadní nároží tábora. Další lokality jako Brno-Modřice ještě nebyly zcela publikovány.

Na Moravě se nalézají i další lokality, které nebyly potvrzeny jako Břeclav-Pošterná, Hodonín, Hrádek, Osek, Kostice a Valtice.

Na Slovensku se nachází velké množství římských táborů, ale většina z nich nebyla prozkoumána. Některé lokality jako *Laugaricio* identifikované jako dnešní Trenčín se nepodařily zcela přesně lokalizovat. Pro danou oblast je významný zejména dřevozemní tábor v Iže, který se nachází naproti lokalitě *Brigetio* nedaleko dnešního Komárna. V nejbližším okolí této pevnosti se nachází asi pět dalších pochodových táborů.

Tábor v Závodě se rozprostíral a částečně i překrýval starší germánské sídliště. Po odchodu římských vojáků byl znova tábor zastavěn germánským sídlištěm. Tábor leží západně od řeky Moravy poblíž dnešních Malacek. Je zde možnost dvou táborů na sobě, ale nebylo to potvrzeno.

Na lokalitě Cifer-Pác byly vybudovány dva pochodové tábory. Nachází se asi deset kilometrů západně od Váhu. Nedaleko se našla germánská chata s nálezy římských militarií.

Další lokality na území Slovenska: Chotín, Hviezdoslavov, Stupava, Mužla, Suchohrad, Šurany a Velký Kýr.

Také na severním břehu Dunaje v dnešním Rakousku je několik lokalit jako Kollnbrunn, Laa an der Thaya, Plank am Kamp, Poysdorf a Stillfried.

Je pravděpodobné, že některé lokality užívané Římany nebyly stále ještě objeveny, jelikož se nacházejí v zalesněných nebo zastavěných oblastech a proto je velmi obtížné je detekovat nedestruktivními archeologickými metodami. Obrovský problém je i s datací těchto římských táborů. V jejich areálech se nachází velmi málo artefaktů, které by se daly nějakým způsobem datovat. Některé předměty se do objektů nebo příkopů mohly dostat sekundárně po opuštění těchto lokalit Římany. Běžně jsou u nás tyto římské konstrukce datovány do období markomanských válek. Římská přítomnost na tomto pohraničním území říše musela být dlouhodobější než jen v období markomanských válek, ale jejich přítomnost je velmi těžko doložitelná.

Resumé:

The Roman army built encampments in order to protect their forces and intimidate enemies. Their encampments were built above the river floodplain, on raised ground to prevent camps to be under fire from higher positions. With enough building material and sufficient amount of feed for draft animals. Also, they could use the river system to ease the supply of their forces on the other side of Danube River. Romans seemingly tried to create a new province north of the Danube. Most likely they also tried to control the „The Amber road“ which should have passed through Moravia.

Literatura:

- Adkins, L. - Adkins, R. A. 2012: Antický Řím encyklopedická příručka. Praha, 51-107.*
Burian, J. 1994: Římské Impérium. Praha.
Campbell, D.B. 2006: Táboře římských legií 27 př. n. l. -378 n. l. Oxford.
Cejnková, D. - Komoróczy, B. – Tejral, J. 2003: Římané a Germáni – nepřátelé, rivalové, sousedé. Brno.
Conolly, P. 1986: Jak se žilo v minulosti – Dějiny římského vojska. Hachette-Paris.
Cowan, R. 2009: Římští legionáři od Caesara po Nerona. Oxford.
Goldsworthy, A. 2003: Armáda starého Říma. London.
Komoróczy, B. – Vlach, M. 2010: Využití GIS pro výzkum zásahu na barbarské území ve střední Evropě. In: J. Beljak – G. Březinová – V. Varsik (eds.), Archeológia barbarov 2009, Archaeologica Slovaca Monographiae, Communicationes, Tomus X. Nitra, 247-289.
Komoróczy, B. - Lukáš, M. – Růžičková, P. – Šterc, J. – Vlach, M. 2010: Po stopách římských legií v kraji pod Pálavou. Pasohlávky.
Wolters, R. 2002: Římané v Germánii. Praha.

Prameny:

Polybios, Dějiny IV. Překl. P. Oliva, Antická knihovna 81.

Elektronické zdroje:

<http://www.rimanevolomouci.cz/cz/stranka.html>

Slovensko

http://www.archeol.sav.sk/docs_vyskumy2010/2010_vyskum_rimskych_polnych_taborov.pdf